

Notat

<i>Tittel:</i> Hva betyr verdiskaping? Verdiskaping og lønnsomhet i torskfisknæringen	<i>Tilgjengelighet:</i> Åpen
	<i>Dato:</i> 10. september 2012
<i>Forfatter(e)/Prosjektleder:</i> Bjørn Inge Bendiksen	<i>Ant. sider og vedlegg:</i> 6
<i>Avdeling:</i> Næring og bedrift	<i>Prosjektnr.:</i> 21130
<i>Oppdragsgiver:</i> Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfond	<i>Oppdragsgivers ref.:</i>
<i>Kommentarer:</i>	

Innhold

1	Hva betyr verdiskaping?	1
1.1	Verdiskapingsmål og lønnsomhet i torskefiskeriene.....	1
1.2	Verdiskaping og lønnsomhet i hvitfiskindustrien	4

1 Hva betyr verdiskaping?

Begrepet verdiskaping knyttes gjerne til nasjonalregnskapet. Verdiskaping beskriver her økonomisk produksjon av både varer og tjenester som et land produserer. Når økonomer diskuterer økonomisk vekst eller resesjon på nasjonalt eller internasjonal nivå er det gjerne i hvilken grad den økonomiske produksjonen, eller verdiskapingen, vokser eller avtar. Verdiene skapes av arbeid og kapital.

Vi kan samtidig betrakte arbeid og kapital som formuer som (normalt) ikke fortæres og som i de fleste markeder avlønnes. Avlønningen til disse to faktorene, pluss skatter som virksomhetene betaler, utgjør til sammen verdiskapingen.

Arbeid og kapital er ressurser som har alternativ anvendelse. Når bedrifter eller næringer krymper eller legges ned, eller når nye bedrifter eller andre næringer vokser, kan vi se på det som et uttrykk for at ressursene søker større verdiskaping i andre anvendelser.

I ressursbaserte næringer er avkastningen som oftest marginalt avtakende. Det betyr at jo mer vi utnytter ressursen jo dyrere blir det å produsere den siste enheten. Når prisene som oppnås for produktet er den samme, og kostnadene for større produksjon øker, faller avkastningen. Når ressursen er knapp faktor og har begrenset tilgang, som i naturbaserte næringer som fiskeriene, kan det også oppstå et betydelig produsentoverskudd. Det betyr at man kan oppnå en avkastning som er større enn normalavkastning ellers. Dette «ekstra» overskuddet er ofte kalt ressursrente.

Allerede her ser vi at det kan ligge ulike forutsetninger for verdiskaping og avkastning i de enkelte leddene i verdikjeden for fisk. I fiskeriledet er ressursen som utnyttes knapp og det er begrenset adgang for nye aktører. I fiskeforedling og påfølgende ledd er dette ikke tilfelle i samme grad, her er det færre barrierer for etablering, og det er i større grad tilgang til kapital og arbeidskraft som har betydning for produksjon og verdiskaping.

Vi kan måle verdiskaping både på bedriftsnivå, industrinivå og på nasjonalt nivå. På mikronivå, i bedriften, er verdiskapingen differansen mellom verdien av det en bedrift produserer og vareinnsatsen (varer og tjenester) som bedriften bruker for sin produksjon.

Vi kan finne et tilsynelatende paradoks ved begrepet verdiskaping. Studerer vi et foretak eller en næring, kan vi finne at man kan øke den nominelle verdiskapingen, men samtidig komme til å redusere avkastningen av arbeid og kapital. Det motsatte tilfellet er også mulig, vi kan komme til å redusere den nominelle verdiskapingen, men samtidig øke avkastningen av arbeid og kapital. Forklaringen til dette er at den nominelle verdiskapingen ikke sier noe om *hvor mye* arbeid og kapital som settes i arbeid.

1.1 Verdiskapingsmål og lønnsomhet i torskefiskeriene

Torskefiskeriene har de siste tre årene stått for omkring 45 % av fangstverdien til norske fartøys inntekter. I fiskerinæringen er det verdikjeden i torskefiskeriene som har flest aktører, både i fiskeriene og på landsiden, i fiskeindustrien. Verdiskaping og lønnsomhet i denne verdikjeden har dermed stor betydning for virksomheter og lokalsamfunn langs hele kysten. Derfor har også forhold som verdiskaping, lønnsomhet og ressursfordeling så stor oppmerksomhet i næringen.

Økt verdiskaping og økt lønnsomhet er to av de fremste målene som både myndigheter og næringsaktører gjerne formulerer når fiskerinæringens framtid diskuteres.

At sammenhengen mellom verdiskaping og lønnsomhet ikke alltid er like klar kan vi illustrere med tall fra både torskefiskeriene og fiskeindustrien som foredler torskefisk.

I torskefiskeriene har vi sett på fartøy som har deltakeradgang eller torsketrållatelse: konvensjonelle fartøy under 28 meter, konvensjonelle fartøy over 28 meter og torsketrålere.

Her kan vi observere forskjeller i verdiskaping, målt per kilo fangst og avkastning til kapital og arbeidskraft. Vi har valgt å studere året 2010, med utgangspunkt i fartøyene som deltok i Fiskeridirektoratets lønnsomhetsundersøkelser for fiskeflåten dette året. For å rendyrke utvalgene har vi valgt å se på fartøy som i hovedsak enten lander fisken iset fersk (alle blant konvensjonelle fartøy under 28 meter) eller fryser fangsten om bord (alle blant havfiskeflåten over 28 meter).

Tabell 1 Verdiskaping, priser og kostnader per kilo fangst i fartøy som deltok i torskefiskeriene i 2010, og der torskefisk utgjorde mer enn 85 % av fangstverdien. Tall fra Fiskeridirektoratets lønnsomhetsundersøkelse for fiskeflåten.

Fartøy der torskefisk utgjør mer enn 85 % av fangstverdi	Konvensjonelle fartøy under 28 meter med deltakeradgang som leverer fersk råstoff	Fartøy med torsketrållatelse som leverer fryst råstoff	Konvensjonelle fartøy over 28 meter med deltakeradgang som leverer fryst råstoff
Gjennomsnittpris per kilo	8.53	10.06	11.80
Torsk	9.51	11.87	14.17
Hyse	6.59	8.60	10.75
Sei	5.09	9.05	8.63
Brutto verdiskaping per kilo	5.17	5.69	6.36
Kapitalslit per kilo	0.55	0.83	0.77
Netto verdiskaping per kilo	4.62	4.86	5.59
Profitt per kilo	-0.35	1.15	-0.85
Egenkapitalrentabilitet	Neg.	24 %	Neg.
Fangstkostnad pr kilo	3.95	5.51	6.28
Arbeidsgodtgjørelse per kilo	3.70	2.96	4.38
per mann, variasjon (1000 kr)	200-750	500-750	400-750
per mann, medianverdi (1000 kr)	360	610	610
Fangst per mann i tonn	100	200	130
Herav torsk	50	65	35

I 2010 hadde fartøy med torsketrållatelse 5 % høyere verdiskaping per kilo fangst enn konvensjonelle fartøy under 28 meter. Samtidig hadde konvensjonelle fartøy over 28 meter 15 % høyere verdiskaping per kilo enn fartøyene med torsketrållatelse. Likevel hadde konvensjonelle fartøy over 28 meter lavest avkastning på kapitalen av de tre fartøygruppene, som følge av svak lønnsomhet og negativ avkastning på egenkapitalen. Det samme hadde den konvensjonelle flåten under 28 meter, selv om underskuddet her var mindre. Fartøyene med torsketrållatelse hadde et overskudd som ga en avkastning på egenkapitalen på nærmere 25 % i 2010.

Det er markante forskjeller i fangstkostnad (eksklusive arbeidskraftkostnader) og godtgjørelse til arbeidskraften mellom de tre fartøygruppene. Begge kostnadene er høyest i gruppen av konvensjonelle fartøy over 28 meter. Fartøy med torsketrållatelse har lavest arbeidsgodtgjørelse per kilo, mens konvensjonelle fartøy under 28 meter har lavest fangstkostnad.

Arbeidsgodtgjørelse per årsverk eller sysselsatt fisker er problematisk å beregne på grunn av mangel på nøyaktige data om arbeidsinnsats. Det gjør det vanskelig å beregne arbeidsgodtgjørelse for et normalårsverk.

Størst er utfordringene i konvensjonell flåte under 28 meter. Her finner vi meget stor spredning i godtgjørelse per mann. Én årsak til dette er spredning i driftstid, det vil si antall dager båten er i fiske. I denne fartøygruppen varierte antall dager med landinger fra under 20 til 130, med gjennomsnitt på nærmere 60 dager. Som man kan forvente finner vi at jo flere dager båten er i fisket, jo høyere er arbeidsgodtgjørelsen per mann. Hvis hver landingsdag representerer 2 dager i drift, vil gjennomsnittsbåten være i drift i omkring halvparten av årets arbeidsdager. I havfiskeflåten er variasjonene i gjennomsnittlig arbeidsgodtgjørelse per mann mindre. Flertallet av båtene har drift hele året. Usikkerheten i datamaterialet er knyttet til rederienes mannskapsordning/turordning – dvs om båtene har to fulle mannskap eller mindre. For fartøy med torsketrållatelse har vi forutsatt at båtene har to fulle mannskap, mens for konvensjonelle fartøy over 28 meter har vi bruk sysselsettingstall fra selskapene. I den siste gruppen ser det ut til at mange fartøy ikke drifter med to fulle mannskap.

I 2010 hadde rederiene i havfiskeflåten en arbeidsgodtgjørelse per mann i området 400.000-750.000 kr i året (i gjennomsnitt per rederi). Medianverdien lå på i overkant av 600.000 kr i begge fartøygrupper. I kystflåten under 28 meter varierte arbeidsgodtgjørelse per mann mellom rederiene fra rundt 200.000 til over 750.000 kr, men medianverdien lå betydelig under havfiskeflåten.

Et forhold som ikke kommer frem av disse tallene er at en del fiskere ror med flere båter i løpet av året. Omfanget finnes det ikke data på. Det det betyr er at gjennomsnittlig lønn til fiskerne vil øke, jo mer omfattende en slik praksis er.

Disse tallene er hentet fra fartøy som i all hovedsak fisker etter torskefisk, der andelen torskefisk (torsk, hyse, sei, lange og brosme) utgjør mer enn 85 % av fangstverdien. Mange fartøy deltar også i andre fiskerier som kan gi et betydelig økonomisk bidra. Eksempler på dette er fisket etter blåkveite, kveite og kongekrabbe. For fartøy i torskefiskeriene, som også har rettigheter på sild, lodde og makrell kan verdiskaping og godtgjørelse til kapital og arbeidskraft bli enda større.

Forskjellene i verdiskaping og godtgjørelse til kapital og arbeidskraft i eksemplene ovenfor har ikke bare sammenheng priser, aktivitet og driftsform til de ulike fartøyene. Inntekspotensialet for et fiskefartøy er helt avhengig av hvor stor kvote fartøyet har. Det betyr at aktører som har samlet flere kvoter (rettigheter) på ett fartøy har et større inntekspotensiale enn de som ikke har flere kvoter. Mye tyder på at ulike grad av strukturering i de tre fartøygruppene, det vil si omfang av fartøy med flere kvoter, er én viktig forklaring til forskjeller i verdiskaping og avkastning til arbeid og kapital.

Én måte vi kan måle dette på er å se på hvor mye torsk hver fisker i de tre fartøygruppene fisker. Vi har sett på de samme fartøyene som vi har studert i eksempelet foran. I konvensjonell flåte under 28 meter står hver fisker for rundt 50 tonn torsk. I den konvensjonelle flåten over 28 meter er tilsvarende tall om lag 35 tonn. Denne gruppen er i langt større grad avhengig av også å fiske etter andre arter i sitt inntektsgrunnlag. Og i havfiskeflåten med torsketrållatelse står hver fisker for om lag 65 tonn torsk, det vil si 85 % mer enn i den konvensjonelle havfiskeflåten. Trålerne fisker også langt mere hyse og sei per fisker enn i den konvensjonelle flåten.

I kystflåten er det ingen tydelig sammenheng mellom verdiskaping per kilo og hvor mye hver båt fisker. Det er derimot en svak sammenheng mellom andel torsk og verdiskaping per kilo, der de som har en høyere andel torsk i sin fangst også synes å ha noe høyere verdiskaping per kilo. Men disse fartøyene har samtidig profitt per kilo. En forklaring kan være at de også fisker minst (i mengde).

Det er ingen nyhet at for de minstefartøyene i kystflåten er torsk viktigst. De har også høyere verdiskaping per kilo men samtidig lavere

1.2 Verdiskaping og lønnsomhet i hvitfiskindustrien

På samme måte som i fiskeriene er det stor spredning i aktivitet, driftsmønster og produksjon i fiskeindustrien. I det ligger det også at verdiskaping, og godtgjørelse til kapital og arbeidskraft, varierer betydelig mellom bedriftene.

I et verdiskapingsperspektiv er det to forhold som skiller fiskeindustrien fra fiskeriene er to forhold.

For det første er verdiskapingen per se ikke basert på å utnytte eller høste en knapp ressurs slik den er i fiskeriene, selv om det er fisk fra denne ressursen fiskeindustrien skaper merverdi av. Poenget her er at forutsetningene for superprofitt, det vil si avkastning over det normale, i følge økonomisk teori ikke er til stede. Det utelukker ikke at vi kan finne foretak som har en lønnsomhet eller godtgjørelse til arbeid og kapital som ligger langt over andre.

For det andre er det langt mindre spredning i godtgjørelsen til arbeidskraften i fiskeindustrien enn i fiskeriene. I industrien er lønnen i stor grad regulert med faste satser per time utført arbeid, der variasjonen bestemmes av forhold som kompetanse, erfaring, arbeidsoppgaver og innsats (som ved akkordarbeid), og ikke av bruttoverdien av det som produseres. Når prisene på fiskeprodukter reduseres med 30 % fra det ene året til det andre får ikke dette nødvendigvis noen betydning for timelønnen til de som arbeider i fiskeindustrien, slik det får i fiskeriene.

Gjennomsnittlig årslønn i overenskomstområdet fiskeindustri var på ca 330.000 kr i 2010. Minimumslønnen for en ufaglært uten ansiennitet var kr 140 per time, noe som tilsvarer en årslønn på ca 266.000 kr, hvis vi holder uregelmessige tillegg og andre tillegg og bonuser utenfor. Både gjennomsnittslønn og minimumslønn i fiskeindustrien ligger således under medianverdien for ei antatt årslønn i fiskeriene.

Teknisk personell, mellomledere og ledere har ei gjennomsnittslønn som ligger over nivået for ansatte i produksjonen og vil dermed trekke opp gjennomsnittslønnen for alle ansatte i fiskeindustrien. Gjennomsnittslønnen i fiskeindustrien vil likevel ligge under nivået i fiskeriene, selv om vi justerer for høyere lønnsnivå for teknisk og administrativt personell.

På samme måte som i fiskeriene er det ikke nødvendigvis alltid samsvar mellom mål på verdiskaping og lønnsomhet. Et eksempel på det ser vi hvis vi når vi knytter mål på verdiskaping i fiskeindustrien til produsert råstoffmengde.

Tabell 2 Verdiskaping, profitt per kilo råstoff (rundvekt) og kapitalavkastning i fire sektorer i hvitfiskindustrien i 2010.

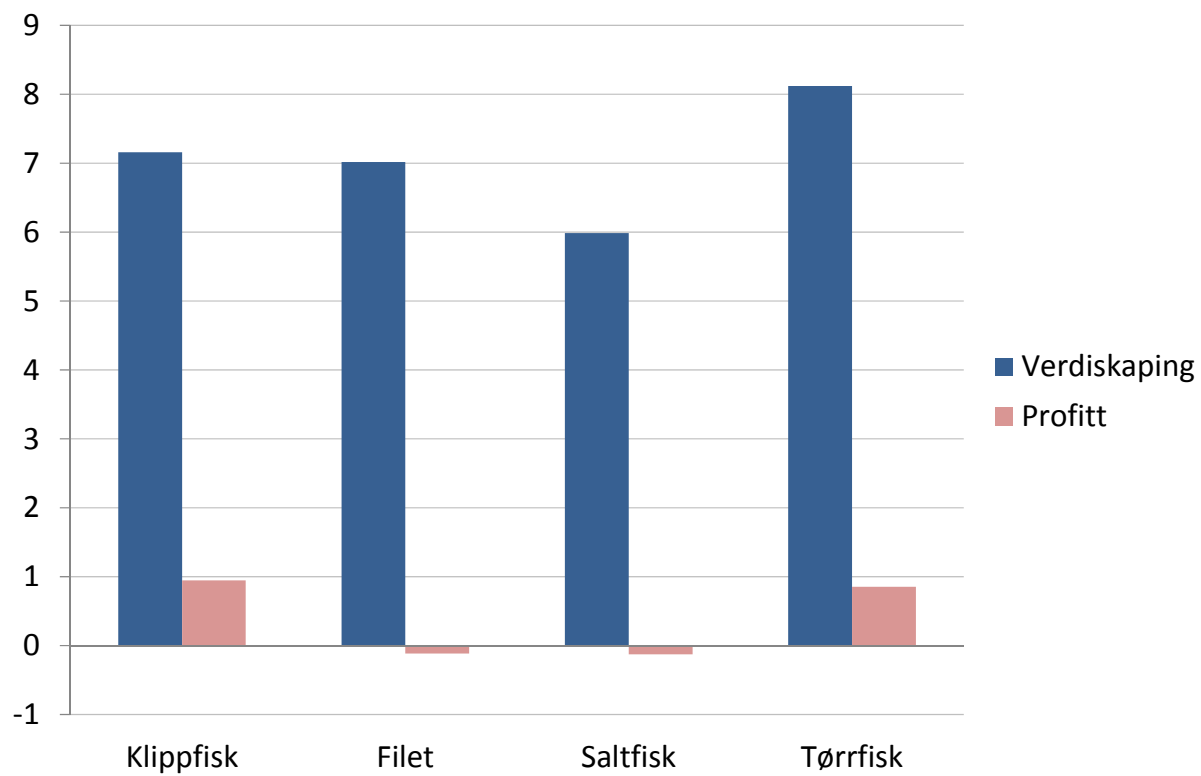
Sektor	Tørrfisk	Saltfisk	Klippfisk	Filet
Netto verdiskaping	3,00-3,50	1,30	2,00-2,10	2,30-2,50
Profitt	1,20	0,05	0,90	-0,10
Egenkapitalavkastning	46 %	4 %	18 %	Neg.

Tall for verdiskaping, profitt og kapitalavkastning i fire sektorer i hvitfiskindustrien, hentet fra Driftsundersøkelsen i fiskeindustrien, illustrerer at høyere verdiskaping per kilo nødvendigvis ikke følges av høyere profitt eller avkastning på kapitalen. Det samme forholdet kunne vi observere i ulike flåtegrupper i torskfiskeriene.

Tørrfiskprodusentene hadde både høyest verdiskaping og høyest profitt (og kapitalavkastning) i 2010. Filetindustrien hadde nest høyest verdiskaping, men negativ profitt og negativ kapitalavkastning.

Med utgangspunkt i tallene for ulike flåtegrupper i fiskeriene og ulike sektorer i fiskeindustrien kan vi summere verdiskaping og profitt i begge ledd i de fire verdikjedene. Dette har vi gjort i Figur 1.

Sammenstillingen illustrerer at våre tall gir størst samlet verdiskaping i verdikjeden for tørrfisk og lavest i verdikjeden for saltfisk. Bare verdikjedene klippfisk og tørrfisk går med overskudd dette året.

Figur 1 Sum verdiskaping og profitt fra fiskeri og fiskeindustri i fire verdikjeder i norsk hvitfiskindustri i 2010. Kroner per kilo rund råstoffvekt.